



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מקץ וזאת חנוכה, תש"ע
מספר 840

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בימים ההם... בזמן הזה

ניצחון המכבים על היוונים ועל המתיוונים הציל את היהדות מכיליון ואת העם היהודי מטמיעה בתוך התרבות השלטת בימים ההם. ולא זו בלבד, אלא מאורע זה אף שהוא מינורי למדי בהשוואה למאורעות היסטוריים אחרים של אותם ימים, עיצב את פני ההיסטוריה העולמית כולה, שהרי לא הנצרות ולא האסלאם היו קמים אילו נעלמה היהדות מבמת ההיסטוריה, כרצון הכובשים הסלווקים.

מאז עומדת ההיסטוריה היהודית רובה ככולה בסימנה של ההתמודדות שמציינים מאורעות חנוכה, המשמשים אב-טיפוס לדגם שחוזר על עצמו במשך ההיסטוריה: תרבויות אחרות בעלות עֶצְמָה מבקשות לבטל את היהדות ולשאוב את היהודים לתוכן. המגמה להטמיע את היהודים לבשה פעמים רבות צורה של "מקל וגזר", כאשר התקפות על היהדות הלכו יד ביד עם ההצעה להצטרף לתרבות השלטת וליהנות מפירותיה.

אם כן, חג האורים היהודי מסמל את ההתמודדות עם כוח הפיתוי של תרבות אחרת. היהודים שמאז התקופה ההלניסטית ועד היום חיו רובם ככולם בתחום השפעתה של התרבות היוונית ויורשיה (הנצרות והאסלאם), עוררו התנגדות עזה ומשכו אש על דתם ועל תרבותם כבר בתחילת תקופה זו.

כדי להבין את הפרוגרמה של אנטיוכוס אפיפנס אין אנו זקוקים לספר המכבים או לכתביו של יוסף בן מתתיהו המתארים בפרוטרוט את המתרחש. המסורת היהודית מספקת לנו את גולת הכותרת של המאמץ היווני-סלווקי כלפי היהודים: "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל" (בר"ר ב, ד). כך מסכם המדרש את דרישת היוונים בימי אנטיוכוס מעם ישראל. על פי אגדה יוונית עתיקה, השור (Taurus) הוא הסמל של אירופה. לראשונה עלתה התרבות האירופית לגדולה עם עלייתו של אלכסנדר מוקדון על במת ההיסטוריה, ומאז לא ירדה. כבר אז הציעו ממשיכי דרכו ליהודים להצטרף להצלחה המזהירה של השור האירופי ולנטוש את היהדות תוך הצהרה שאין להם חלק באלוקי ישראל.

כ-250 שנה לאחר מכן ניתן לזהות את המשכה של אותה ההתמודדות עם התרבות האירופית-יוונית בכתבי יוסף בן מתתיהו. בספרו "נגד אפיון" יוצא יוסף בן מתתיהו נגד הניסיון של אפיון, סופר בן זמנו, לשלול את זכות קיומה של היהדות. אמנם כתבי אפיון לא השתמרו לנו, אולם אנו מכירים אותם חלקית מתוך תגובתו של יוסף בן מתתיהו עליהם, וכך הוא מצוטט: "אם הם (היהודים) באמת אזרחי העיר, מדוע אינם עובדים את האלוהים אשר לבני אלכסנדריה?" שואל אפיון, "ומדוע מסרבים הם להעמיד פסל לכבוד הקיסר?"¹ יתרה מזו, אפיון הוא מקור לעלילת דם טרום-נוצרית שהושמעה נגד היהדות וכבר נושאת את כל הסממנים המוכרים לנו מעלילות הדם הידועות לשמצה שראשיתן בימי הביניים. לפי אפיון, אנטיוכוס אפיפנס מצא בקודש הקודשים יוני כלוא ושחרר אותו, והלה הודה לו מקרב לב על שחרורו. לטענתו, היהודים החביאו אותו שם כדי לפטמו, ובכוא העת, בהתקדש חג, לזבחו ולאכול את קרביו.² עוד מואשמים

¹ יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון, תרגום שמחוני, תל אביב תרצ"ז, ספר ב', פרק ו.

² שם פרק ח.

היהודים על ידי אפיון בשנאה תהומית לעמים אחרים, המתבטאת בשבועה מיוחדת של היהודים שלעולם לא ייטיבו עם יוונים.

דגם בסיסי זה – דרישה מהיהודים להיות לויאליים כלפי התרבות השלטת ("לעבוד את אלוהי העמים") ולזנוח את היהדות ("כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל"), יחד עם תיאור מפלצתי של היהדות – זהו דגם שחוזר על עצמו בכל ההיסטוריה. מכאן שלא הנצרות המציאה מדיניות בסיסית זו כלפי היהודים, אלא זאת מדיניות עתיקת יומין, ומאלף במיוחד שהיא גם משמשת בסיס ליחס של רוב משכילי אירופה ליהודים בתקופת ההשכלה. כאשר משכילים אירופים מובילים הושיטו יד ליהודים והזמינו אותם להשתתף בסדר אירופי חדש, היה הדבר מלווה בדרך כלל בתיאור מפלצתי של היהדות.

על פי עמנואל קאנט, גדול הפילוסופים של תקופת ההשכלה המחבק יהודים ומבקש לקרבם לתרבות האירופית, היהדות מחוסרת "אותו יש מוסרי שאת מושגו צריכים אנו בשביל הדת". היהדות חסרת המוסר לא כוללת שום "תביעה לרחשי-לב מוסריים... אלא... רק לקיום חיצוני בלבד". יתרה מזו, היא דוגלת ב"שנאה לכל העמים האחרים, ובשל כך (מזמינה) שנאת כל האחרים עליה".³

מאז ועד היום נשמעה שוב ושוב הקריאה ליהודים לעזוב את רוע מעלליהם ולהצטרף לאנושות המתוקנת. למשל, בשלהי המהפכה הצרפתית תיאר האב גרגואר את היהודים במלוא כיעורם הנגרם להם, לדעתו, על ידי הרדיפות אך גם בשל דבקותם בדתם הנפסדת. כך ביקש להזמין לנטוש את דרכם ולהיות אזרחים שווים זכויות בצרפת.¹

רבים וטובים לא עמדו בפיתוי והצטרפו לתרבות השלטת. ביניהם היינריך היינה (1797-1856) שהתנצר במוצהר רק כדי לזכות ב"כרטיס כניסה לתרבות האירופית". הוא נהיה למשורר גרמני מפורסם, ורק כאשר שכב על ערש דווי תיאר את טעותו שנבעה מאהבתו היתרה לאַמנות, פרי התרבות ההלניסטית:

את משה לא אהבתי אז. כנראה בגלל הרוח ההלניסטית ששלטה בי. לא יכולתי לסלוח למחוקק היהודים את שנאתו לתמונות, לפסלים. לא ראיתי אז שמשה בעצמו היה אומן גדול, למרות הסתייגותו מהאומנות... אולם הוא לא פיסל באבן או בגזית, הוא בנה פירמידות אנושיות, מצבות אדם... הוא עיצב עם שלם, את עם ה' שישמש אב-טיפוס לאנושות כולה, הוא בנה את עם ישראל (וידוי, 1854).²

הנסים והפורקן והגבורות והתשועות והמלחמות שזכו בהם אבותינו בימים ההם דרושים לנו גם בזמן הזה. אורות חנוכה מאירים לנו את הדרך לתודעה הדרושה המכשירה אותנו לזהות את האתגרים החדשים-ישנים ולהתמודד עם סכנת ההתבוללות שהם טומנים בחובם.

ד"ר מאיר סידלר

המרכז ללימודי יסוד ביהדות

והמרכז האוניברסיטאי באריאל

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

³ ע' קאנט, *הדת כגבולות התבונה בלבד*, עברית: נ' רוטנשטרייך, ירושלים תשמ"ו, עמ' 115-114.

¹ Hénri Gregoire, *Essai sur la régénération physique, morale et politique des Juives*, Paris 2002 (1787).

² *Heines Werke in fünf Bänden*, Berlin und Weimar 1981, Band V, pp. 362-363.